

ויש מי שחידש שלצורך מצוה אין איסור בזמן תוספת, ולכן מותר לעשות נישואין באותה שעה. (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"א כב).

ואפשר שמדובר כאן על ראש השנה שאין בו מצות שמחה (רש"ש). ומשום איסור קנין בשבת ובחג — לא קשה, שאינו אלא מדרבנן, וכאן הדיון על הלימוד מן התורה (יעב"ץ).

'כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה...' — משמע מרש"י שיש כאן הדגשה על מטלטלין דוקא. ויש לפרש על פי שיטתו שמדובר בארוסה, והרי כתב הרמב"ם שאין הבעל מוכר נכסי צאן ברזל אלא דברים העומדים למכירה כגון פירות, או אף שאר מטלטלין בדיעבד, אבל לא קרקעות — נמצא שבקרקע אין כאן הקנאה כלל. (עפ"י הר צבי בשם הרב ממהילוב)

(ע"ב) 'שלא כתב לה אלא ע"מ לכונסה' — על דברי התוס', שאין לבטל מקח על ידי אומדנא [כאשר יש צד שני שתלוי הדבר גם בו, לאפוקי מתנה וכד'], אלא כשאנן סהדי שאין בדעתו להיכנס לספק זה — ע' באריכות בשו"ת דובב מישרים ח"ג לח ובספרים המצוינים שם; אג"מ או"ח נב, ג; קמח; אה"ע ח"א נג; עט, ג; קמח.

'תיקנו מצוי למצוי ושאינו מצוי לשאינו מצוי' — מזונות ומעשה ידים מצויים הם בכל יום. פירות ופירקון אינם מצויים, אבל קבורה מצויה יותר, שהנשים ממהרות למות מן האנשים, כמו שאמרו בירושלמי, לכך קבורתה תחת נדונייתה שהיא מצויה יותר מפירות נכסי מלוג. ויש מפרשים להפך, כתובה וקבורה הם חד-פעמיים, וזהו 'אינו מצוי', ואילו פירות ופירקון יכולים להיות כמה פעמים. (עתוס' נב. ד"ה רצה).

א. ע' להלן פג: 'מיתה שכחא' — ופירושו התוס' שמה משום שרוב פעמים מסתכנת בלידה. וכן מפורש בתורא"ש שם, שעל הרוב האשה מקדימה למות מן האיש. ובפרוש המשנה לרמב"ם (גדה ה, ו): 'שני הנקבה לעונת נדרים פחות משני הזכר, להיות חיה קצרים מחיי האיש ברוב'. וכן בפירוש רבי אברהם אבן עזרא (ריש אמור): 'טעם להזכיר 'אמו' קודם האב (כי אם לשאר הקרב אליו, לאמו ולאביו...)'. — כי הזכר חי יותר מהנקבה ברוב'. וע"ע: שו"ת ראנ"ח סג; שער המלך סוכה ד, טז; שבות יעקב ח"ג קעה; דובב מישרים ח"א עד; נפש חיה (מרגליות) או"ח תקמה, ה.

ב. יש לומר טעם נוסף מדוע קבורה נחשב מצוי קצת [לפי הפירוש הראשון], לפי מה שכתב התשב"ץ (ח"ב קיא) שחיוב קבורה הבעל לאשתו כולל כל צרכיה, מצבה ותכריכים, ושלכן אם הוציאה מקברה חייב לקברה שוב ושוב, כי לעולם היא נחשבת אשתו עד שיחיו המתים, ולכן חייב לטפל בה תמיד. עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ז קפט, ג.

דף מח

'מנהג פרסיים' — ע' ברכות ה: ששבחו הפרסיים על שצנועין בדבר אחר. וע' ב'צדקת הצדיק' (רנו) שצניעותם היתה למילוי תאוותם [ובזה גם אתי שפיר שאמרו שם 'צנועין באכילתן' ומאידך אמרו במגילה (יא). עליהם 'אוכלין ושותין כדוב']. וע' או"ח רמ, ח במג"א ומשנ"ב ושעה"צ שם; הגהות ריעב"ץ. ור' בעל הטורים בראשית ב, כד-כה.

'מי שנשתטה — בית דין יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין את אשתו ובניו ובנותיו ודבר אחר... מאי שנא מהא דתניא מי שהלך למדינת הים... אבל לא בניו ובנותיו ולא דבר אחר? אמר ליה: ולא שאני לך בין יוצא לדעת ליוצא שלא לדעת?' — בעצם הדין שבית דין יורדין לנכסיו שוטה לגבות צדקה — נאמרו ב'כסף משנה' (סוף הל' נחלות) שני

טעמים: האחד — אומדים דעתו של אדם שנוה לו שתקויים מצוה בממונו. טעם שני — נכסיו של אדם משועבדים לצדקה, כאילו יש כאן חוב ממוני לכלל ציבור העניים. לטעם זה, מה שאין יורדין לנכסי אדם שיצא למדינת הים — מפני שנותן צדקה במקום שנמצא בו. ובקצות החושן (רצ"ג) נקט לעיקר כטעם זה, שיש שעבוד-נכסים על צדקה, ודינה כ'מלוה הכתובה בתורה — ככתובה בשטר דמי'.

ואמנם, כבר כתב ב'קצות' שהר"ן (להלן בדף מט) חולק על כך, ולשיטתו, זה שיורדין לנכסי אדם שאינו נותן צדקה (ע' בדף מט: בראשונים כמה שיטות בענין זה), אינו מדין 'שעבוד' אלא מדין כפיה-על-המצוות, שבית דין כופין אדם לקיים כל מצוות עשה, אלא שבענינים שבממון, אופי הכפיה שונה — לקיחת נכסים ולא כפיית הגוף, שעד שאתה כופהו בגופו, כפהו בממונו. וכל זה בפניו, אבל שלא בפניו אין יורדין לנכסיו, מפני שאין דין כפיה על המצוה באדם שאינו לפניו.

אחת מהוכחותיו של בעל קצות-החושן, היא מעצם דין 'מי שנשתטה' — שהרי שוטה פטור מן המצוות, ומצות צדקה בכלל, ואם מה שיורדין לנכסים, מדין כפיה-על-המצוה הוא — אין זה שייך בשוטה.

(ונראה, שטעמו של הר"ן הוא, שאומדין דעתו של אדם שנוה לו שיתנו מממונו לעניים אף שאינו מצוה בדבר. והניחותא אינה רק מפני המצוה אלא מעצם הדבר שעניים נהנים מממונו. ואולי אף ניתן לחדש, שמצות צדקה שונה, שמתקיימת ממילא, וגם שוטה שאינו מצוה, יש שם 'מצוה' בנתינת ממונו לצדקה. ויש לדמות קצת לנותן צדקה לעניים ללא כוונת מצוה, לדעת האומרים 'מצוות צריכות כוונה', שאפשר שיצא ידי מצות צדקה. ע' בענין זה בדרשות בית הלוי.

והקצות, שנמנע מלפרש כן, הולך הוא לשיטתו בשני מקומות, שכתב (רמ"ח), שאין אומרים 'זכין לאדם שלא בפניו' אלא 'זכין לאדם'. ולפיכך נמנע מלפרש שזה שיורדין — מדין ניהותא וזכות. וכבר העירו על שיטתו זו מסוגיתנו (ע' באחיעזר ח"א כט, יא) ומעוד מקומות (ע' חזון איש אה"ע מט, ז).

וכתב עוד במקום אחר (רמ"ג, ו), שאין דין זכיה בשוטה שאינו עשוי להחלים לעיתים, וכיון שאמרו כאן 'נשתטה' בסתם, שמשמע שאף בשוטה שאינו עשוי להתפקח, יורדין — מוכח לשיטתו שאינו מדין זכיה. וע' חז"א שם.

עוד יש להעיר שמצד הסברה נראה לכאורה, שאף לפי הסוברים שיש שעבוד נכסים בצדקה, השעבוד נובע מן המצוה. ושוטה שאינו מצוה, י"ל שאין בו כלל ענין השעבוד. ועל כרחנו לומר שהוא מדין 'זכין' כנוכח. אמנם ה'קצות' אינו סובר כן).

מי שהלך למדינת הים... — משמע מפשטות הסוגיא ומהראשונים שאין יורדין לנכסי אדם שאינו בביתו בשביל צרכי צדקה. וכבר שאלו מכאן על שיטת הב"ח החולקת. ויש שחילקו בין צדקה שפסקו לו לפני שיצא או שרגיל ליתנה בקביעות, ובין פסיקה חדשה — ע' בכל זה בשו"ע יו"ד רמח"א וב"ח וש"ך שם; בית מאיר אה"ע עא; קצוה"ח רצ"ג; ערוך השלחן יו"ד רמח"א; שבט הלוי ח"ה קלב.

'האומר אם מתה לא תקברוה מנכסיו — שומעין לו. מאי שנא כי אמר, דנפלי נכסי קמי יתמי, כי לא אמר נמי נכסי קמי יתמי רמו...' — פירוש, כאשר בניו היתומים אינם יורשיה, ודאי אינם חייבים לקבורה. ויש לשאול מדוע לא פירשו כגון שמצוה לבניו שהם גם בניה, שלא יקברוה מנכסיו, שהרי ביד אדם לצוות על הנכסים שמוריש, מה וכיצד ינהגו בהם (כדלהלן סט). ואף אם אין לבנים משלהם כלום ויצטרכו לקברה מן הצדקה, יכול לצוותם שלא לקבורה מנכסיו, (כמבואר מתוך דברי רש"י סט: על האומר 'אל תתנו לבני אלא שקל' אין נותנים להם אלא שקל); —

יש לשמוע מכך שלא פירשו כן, שאין בידו למנוע את היורשים שהם גם בניה מחיוב קבורה המוטל עליהם, שאעפ"י שאין הבעל מחיוב לקבור אשתו שמתה לאחרייו, מכל מקום יש עליו חיוב שלא ימנע קבורתה, ואין בידו לצוות לבניו על כך. ולכן הוכרחו לומר שרב מתנה מדבר כשהבנים אינם בניה, ולכן מקשה הלא גם בלא צוואתו אין היתומים מחויבים לקברה. (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א קמח)

(ע"ב) 'אמר רב: מסירתה לכל חוץ מתרומה' — פרש"י משום חשש שמא ימצא סימפון ונמצאו קידושיה ונישואיה בטעות. וצריך לומר שחששו ביותר לענין אכילת תרומה מפני שזר האוכלה במיתה, משא"כ שאר איסורים שאינם במיתה, כגון ליטמא לה. [וצריך לומר שאעפ"י שרב עצמו סובר (בסנהדרין פג:): שאיסור תרומה לזרים אינו אלא בלאו ולא בכרת, סתם מתניתין סוברת שהוא במיתה, וכפשוטו סתם-משנה דחלה (א) ובכורים (ב). (עפ"י פרי יהושע (לאנג) — פסחים דף נו מדפי הספר, מובא בהר-צבי. וע"ע פני יהושע).

דף מט

הערות ובאורים

'אי רבי יהודה הא אמר בנימין נמי מצוה' — נראה להגיה: 'הא אמר נמי בנימין מצוה'. (רש"י)

(ע"ב) 'כפו ליה אסיתא בצבורא וליקום ולימא עורבא בעי בניה וההוא גברא לא בעי בניה' — המכתשת רומזת לנקבה, והפיכתה מרמזת שאדם זה המתאכזר על בניו, אינו צריך להוליד בנים ומן הראוי שאשתו תפנה אליו את גבה שלא יבעול ויוליד. (בן יהודע, ע"ש).

'מתקיף לה רבי זירא ואיתימא רבי שמואל בר נחמני, גדולה מזו אמרו אלמנתו נזונת מנכסיו, הוא ואשתו מיבעיא?...! — פירוש, אעפ"י שאין מוציאים למזון האשה מנכסים משועבדים, למדנו שמוציאים למזונותיה מבעל בתה, וכל שכן שמוציאים מן הדין [ואין צורך לתקנת אושא] ממתנה שנתן לבן, לפי שהנכסים נשתעבדו למזונותיה.

ויש להקשות מה ראייה היא ממזונות האלמנה לאשתו, הלא לכאורה חיוב מזונות לאשתו אינו חל מיד כשנשאה על העתיד, אלא בכל יום ויום חל חיוב חדש למזונות אותו היום, ואם כן הרי אי אפשר לגבות לה מזונות שלאחר מכירה, שעדיין לא נשתעבדו, משא"כ באלמנה כשמת נשתעבדו כל נכסיו למזונותיה. ומוכח מכאן שחיוב מזונות אינו חיוב מתחדש אלא חיוב חד פעמי אלעתיד. ובמקום אחר נתבאר שכפי הנראה נחלקו בזה הראשונים. וצריך עיון. (עפ"י גליונות קהלות יעקב.

לכאורה נראה לדחות, שהרי גם באלמנה תקנה מיוחדת היא עבור מזונותיה ולא מדינא, ועל כן סבר המקשה שאם תקנו שיטול מבעל הבת מכל שכן שיש לתקן ליטול למזונות האם מהבן, ואעפ"י שמצד הדין יש לחלק משום זמן השעבוד, אך סברא לתקן שתיטול שלא מן הדין. והרי כבר כתבו התוס' שיש לחלק מצד אחר ואעפ"י כ"ה היה מסתבר למקשה שיש לנו לתקן עבור מזונות האשה. ולכך דחו רק מכת הסברא שאין לנו לתקן במקום שהאיש קיים ויכול לטרוח אחר מזונותיה).

'ככתבם וכלשונם'

'זה מדרש דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה: הבנים יירשו והבנות יזונו, מה הבנים אינם יורשין אלא לאחר מיתת האב, אף הבנות...! — ... ומשמע נמי דדוקא תנן... והיינו טעמא, משום דלישנא דתנאי בית דין הכי דרשינן ליה כמדרש תורה, משום דלישנא דוקא תנן. וכך משמע בפרק נערה שנתפתתה (נד). דתני רב יוסף 'בבית' ולא